

ВИКОРИСТАННЯ БІБЛІЙНО-ПРИРОДНИЧОЇ ТЕМАТИКИ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ

Біланіч М.М.

Закарпатський краєзнавчий музей

Бокотей О.М.

Зоологічний музей Ужгородського національного університету,
Інститут еколого-релігійних студій

Важливою складовою християнської етики має бути відповідальне ставлення людини до творіння – природи. Оскільки Святе Письмо є фундаментальним джерелом християнства, то в першу чергу християнське відповідальне ставлення до Природи має базуватись на текстах Біблії. Обґрунтовано важливість використання природничої тематики, яка зустрічається в текстах Святого Письма, для виховання бережливого ставлення людини до природи.

Ключові слова: християнська етика, відповідальність за створіння, біблійна ботаніка, біблійна зоологія, екологія, збереження довкілля.

Постановка проблеми. Сучасний спосіб життя, на який накладається глобальна екологічна криза, не дає людині відчуття повною мірою всієї краси природи, що її оточує. Шалений ритм життя, з капіталістичним «вище, швидше, більше...» змушує людину зосереджуватись на собі, на своїх проблемах, сприяючи формуванню егоцентризму, що у свою чергу ще більше поглиблює екологічну кризу. В освітній та просвітницькій сфері розроблено чимало систем екологічного виховання, здебільшого сумнівної ефективності, про що твердять поглиблення екологічної кризи. Ефективним доповненням до вже існуючих є система виховання християнської свідомості, під час якої також формується загальний світогляд включно з екологічною свідомістю. Адже релігійна свідомість, як би це не заперечували, притаманна всім тим, які визнають себе віруючими, а до таких в Україні відносять себе 71% населення, в Росії та Білорусі – 58,9% [22].

Формування в свідомості людини відповідального ставлення до довкілля з більшою ефективністю могло б здійснюватись у процесі релігійного виховання в Церкві, з одного боку, та на уроках християнської етики в школах – з другого боку. Адже в наш час актуальними в педагогічному процесі стали інноваційні способи виховання. Наприклад, позитивною стороною освіти і виховання є добрі, зворушливі казки та мультфільми про тварин. Тут особливо важливо те, що це – одне з перших джерел пізнання природи для дитини, а тому добре відкладається в підсвідомості вражень [11]. Також інноваційним у екологічному вихованні є чуттєве спостереження учнів та навіть дошкільнят за природними об'єктами поєднане з отриманням нової інформації про природу, на відміну від отримання лише сухих біологічних знань, характерних для освітньо-виховного процесу минулих десятиліть.

Якщо казки, мультфільми та народна творчість є позитивними для екологічного виховання підрастаючого покоління, то тим більше Святе Письмо повинно бути використано для формування екологічної свідомості суспільства, адже на його основі формувались загальнолюдські цінності протягом тисячоліть.

Тому Святе Письмо є важливим джерелом виховання відповідального ставлення до творіння Божого – природи.

Аналіз останніх досягнень і публікацій. Певні дослідження ставлення людини до світу живої природи наявні в окремих роботах авторів, які мали на меті дослідити які ж рослини або тварини згадуються у Святому Письмі. Наприклад Прасонс К. опублікував невелику монографію «Животные:

звери и птицы, упоминаемые в Библии» (1993), де зробив фауністичний аналіз найбільш відомих видів тварин, згаданих в Біблії. Ільчук В. (2013) присвятив більш детальний аналіз саме «біблійної» орнітофауни. Деяко більше публікацій присвячено рослинному світу описаному в Біблії: Адрага М. Н., Альмук-Шевчук О. К. (2013), Смик Г. (1999), Мацо М. (2010), Руденко С., Івасюк О., Костишин С. (2010) та ін. Деякі дослідники вказують на Святе Письмо як духовно-мотиваційне джерело охорони живої природи, наприклад Любомир Фабчин «Біблія нас Закликає до охорони живого» (2003).

Актуальність і важливість цієї тематики підтверджується тим, що в періодичній літературі та в мережі Інтернет все частіше почали з'являтися практичні освітні матеріали, присвячені цій тематиці. Так цікавим є урок учителя біології М. В. Горяїнової на тему «*Библейские растения Самарской области (Россия), 6 класс*», який взяв участь у фестивалі педагогічних ідей «Відкритий урок» [6].

Постановка задачі та її розв'язання. Метою статті є проаналізувати природоохоронні аспекти, пов'язані із описом фауни та флори в Святому Письмі та, з'ясувати шляхи і можливості застосування даної інформації у екологічному вихованні та просвітництві.

Особливістю використання Святого Письма в процесі виховання екологічної культури підрастаючого покоління є те, що Біблія – позаконфесійна книга. Тим більше природничу тематику в Біблії однаково трактують майже всі християни. Водночас ця тематика не є чужою для представників інших релігій. Святе Письмо є важливим джерелом культури для населення більшості країн світу, що також потрібно використати в процесі формування екологічної свідомості людини. Крім того, Біблія – одна з книг, яку читають частіше за інші, адже у світі щохвилини продається 50 примірників Святого Письма.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З проаналізованих нами доступних літературних джерел виявляється, що автори або присвячували увагу детальному дослідженню «біблійних» тварин і рослин, або наголошували на основах відповідального ставлення до природного довкілля, закладених в Святому Письмі. Але не знаходимо в наукових публікаціях комплексного поєднання аналізу живого світу – створіння – описаного в Біблії і можливість застосування відповідних знань в екологічному вихованні, формуванні екологічної свідомості та екологічному просвітництві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження природничої тематики в Святому

Письмі – це біологічний аспект Біблії. Оскільки природа Близького Сходу значно відрізняється від, скажімо, європейського континенту, то для інтерпретатора важливо знати кліматичні, ботанічні, зоологічні, та фенологічні особливості. По-перше, це допоможе виявити буквально значення деяких описаних епізодів, а по-друге, – що особливо важливо для літературного аналізу – виявити смисл алегоричних картин і образів. У кожній релігії є історії та легенди, пов'язані з тією чи іншою рослиною, твариною. Не є винятком і християнство. Так, в основному джерелі християнства – Біблії – згадуються понад сто різних видів рослин (їх плодів чи виробів з них) і значна кількість тварин, в першу чергу свійських, але немало і диких. Цікавим є факт, що зі свійських тварин не згадується лише кішка. Тваринно-рослинний світ – питома складова алегоризації у кожній культурі. Біорізноманіття Ізраїлю і навколишніх земель дає багатий матеріал для його фігурального використання з дидактичною, естетичною чи навіть іронічною метою. Характеристики птахів, звірів, сил природи переносяться в біблійній мові на окремих людей, племена, народи, держави і навіть подекуди стають атрибутами Бога. Рослинний світ Біблії такий же розмаїтий, як і тваринний. Рослини набувають символічного чи алегоричного значення. Знання властивостей рослин допомагає розумінню фігурального навантаження, якого вони набувають у певних контекстах.

Рослини в Біблії. Рослини в Біблії згадуються вже з самих перших глав книги Буття. В Едемському саду зростали різні дерева, кожне з них «*принадне на вигляд і на їжу смачне*», а посеред Раю – Дерево Життя та Дерево Пізнання Добра і Зла. Звичайно, це символічні дерева. Але також згадується в Раю й один реальний вид дерев – *смоква* (Буття 3, 7; Іс. 34, 4).

Смоківниця – це дерево з густою кроною, а плоди – відомий нам *інжир*.

Із описаної в Біблії історії, коли Мойсей вів свій народ з Єгипту через пустелю, ним були послані розвідники, які першими побачили благословенну країну Ізраїль і принесли звідти, зокрема, інжир як символ родючості цієї землі.

Назви інших райських дерев невідомі [14]. Після вигнання людини з Раю згадані *тернина* й *осот* (*будяк*) (Буття 3, 18), тобто бур'яни, що заважати-муть людям здобувати свій «гіркий» хліб.

Серед біблійних рослин деяким деревам і травам належить визначне місце. Зокрема, крім смоківниці, це виноград (Буття 9, 20; Марка 14, 25), олива (маслина) (Вихід 25, 5-6; тут же згадується й акація).

Виноград (*Vitis vinifera* L.) часто вживається в символічному значенні. Наприклад, євангеліст Йоан словами Ісуса Христа порівнює Церкву Христову з виноградною лозою. Звичайно, в Біблії згадується окультурений виноград.

У Святому Письмі згадуються також звичні для нас деревні породи: дуб, бук, явір, ясен, верба, тополя. Ці дерева природно зростають на біблійних територіях.

Дуб (*Quercus* sp.) в Ізраїлі називають вічнозеленим, тому що коли дерево старіє й висихає, з-під кореня з'являються молоді паростки. Тому дуби завжди служили для позначення особливих місць: у їх підніжжі будували тимчасові житла, ховали померлих. Під ними ще до ізраїльтян язичницькі народи справляли релігійні свята.

Верба, або *Іва* (*Salix babylonica*) – добре відоме дерево, що росте на вологому ґрунті. Описана в Біблійних книгах *Левит 23, 40; Псалми 136, 2; Вихід 44, 4; Єзекиїл 17, 5 та ін.*

В іншому місці Святого Письма верби називаються *агновими гілками від потоку*, тобто *річкові верби*. Верби використовувалися ізраїльтянами у свято Кучок (*Левит 23, 40-41*).

Береги річки Йордан дотепер отінені крислатими вербами, хоча не в такій кількості, як у часи Біблії. Оскільки верба не росте на берегах Євфрату, припускають, що дерево, зазначене під цим найменуванням у Пс. 136, було з роду тополь (*Populus* sp.), які густо ростуть на берегах згаданої ріки.

Такі види, як явір та сосна згадані в книзі Ісайя 41, 18-20; 60, 13 «...*Я посаджу в степу кипариса, явора та сосну разом, щоб вони бачили й знали, вважали й зрозуміли всі разом, що то рука Господня це вчинила, Святий Ізраїля витворив те*» (Іс. 41. 18-20).

Крім деревних порід, у Святому Письмі описані також кілька видів кущів. Як вже згадувалось вище, це *терновий кущ*. Якщо в Біблії згадується власне *терен*, що дуже ймовірно для Ізраїлю де зростає *терен ерусалимський* (*Parkinsonia aculeata*), на відміну від загальновідомого нам *терну колючого* (*Rubus spinosa* L.). Хоч люди сприймають терен як злісний бур'ян, але насправді ця рослина також має свою роль у природі і може бути корисною для людини. З одного боку, тернові зарості служать схованкою для фауни, з іншого – це цінна лікарська рослина. В північних областях України терен навіть розводять. Застосовують терен для лікування кишечника і нирок. Деякі вчені порівнюють з палаючим кущем рослину – ясенці, яку ще називають в народі «неопалима купина» і яка занесена до ЧК України [10].

Палаючий кущ (Вихід 3,1-3). Деякі дослідники вважають, що палаючий кущ був терновим.

Крім деревних порід і кущів, у Святому Письмі зустрічаємо чимало інформації стосовно трав'янистих рослин: *верес* (Єр. 17, 6), *Кукіль* (Йов 31, 40), *м'ята* (Мт. 23, 23; Лк. 11, 42), *лілія* (Мт. 6, 28-29), а також *нарцис* та *шафран* які опишемо детальніше.

Нарцис. В Ізраїлі в наш час штучно розводять декоративний нарцис букетний (*Narcissus tazetta* L.). У культурі відомий з 1577 року. Дуже мінливий вид, часто використовується в селекції нових сортів. Для порівняння слід згадати, що в Червону книгу України занесений нарцис вузьколистий *Narcissus angustifolius* Curt. [17]. Відомою є Долина нарцисів у Хустському районі, де унікальним чином зростає ця високогірна рослина.

Шафран. (Пісня Пісень 4,14: «*Нард і шафран, пахуча троця й цинамон, усі дерева кадильні. Мірра, алоє й усі бальзани цюнайліпші*»). Найбільш відомими видами є шафран Гейфеля та шафран банатський. Шафран Гейфеля, як і всі види цього роду, багаторічник. Шафран належить до високогірних рослин, але трапляється в різних висотних зонах і, як правило, зростає великими або малими острівцями посеред лісу, на галявинах, узліссях чи полонинах. В Ізраїлі зростає вид шафрану – *Crocus hyemalis* [19].

Культурні рослини, спільні для біблійних територій і нашого краю

За біблійним переказом, через 40 років після виходу з Єгипту ізраїльський народ здобув ханаанські землі, де й утворилася Ізраїльська держава. Тут ізраїльтяни започаткували власне сільське господарство, почали вирощувати багато культурних рослин. Окремі з них дуже високо цінувались і тому часто згадуються в біблійних текстах, їх різноманітність є свідченням багатства ізраїльської землі і благословення Божого, яке було над цим народом. Такими рослинами були згадані вище смоківниця, олива, виноград.

Крім цих рослин, в Біблії згадуються інші сільськогосподарські культури: яблуня, ячмінь, кріп, льон та ін. У світі існує більше 10 тисяч сортів яблунь (*Malus*), які вирощують на близько 3 млн. гектарів землі [18].

Слід згадати також про Біблійні рослини-екзоти, які протягом історії були поширені в багатьох країнах Європи, Азії та інших частин світу. До них відносяться кедр, кипарис, платан (*чинара*). Деякі з них зростають і в Україні, зокрема акліматизовані навіть в Карпатах [18].

Біблійні рослини з лікарськими властивостями. Ще в часи подій Старого Завіту люди знали про цілющі властивості фігового дерева: «І сказав Ісаї: «Принесіть фігової мазі. І принесли й приклали до боляка, і він одужав» (II Царів 20, 7). Верби мають також лікарські властивості. З них виготовляють медичні препарати, наприклад аспірин. Настоянки з квітів верби деякі народи вживають для лікування хвороб серця.

Ефірні масла кедру, кипарису, кориці, м'яти, соєни та ін. використовують в альтернативній медицині [5].

Більшість знань про рослинний світ, описаний в Святому Письмі, поєднуючи з біологічними та екологічними відомостями про ці види, можна використати в педагогічному процесі задля формування екологічної свідомості підрастаючого покоління.

Тваринний світ, описаний у Святому Письмі

Тваринний світ Ізраїлю і навколишніх земель дає багатий матеріал для його образного використання з навчальною, естетичною чи іронічною метою. Характеристики птахів, звірів, сил природи переносяться в біблійній мові на окремих людей, племена, народи, держави і навіть подекуди вважаються атрибутами Бога.

Протягом тисячоліть птахи є для людини не тільки джерелом їжі чи матеріального добробуту взагалі, а й важливим ресурсом для збагачення народної творчості та розвитку духовності людства загалом. У різних народів існує величезна кількість символів, пов'язаних із пташиним світом.

Серед птахів, описаних в Біблії, є сизий голуб (*Columba livia*), голуб-синяк (*Columba oenas*), припутень (*Columba palumbus*), горлиця звичайна (*Streptopelia turtur*), горлиця садова, або горлиця кільчаста (*Streptopelia decaocto*), мала, або єгипетська горлиця (*Streptopelia senegalensis*), крук, або ворон (*Corvus corax*), сільська ластівка, або косатка (*Hirundo rustica*), горобець хатній (*Passer domesticus*), півень і курка (*Gallus domesticus*), звичайна перепілка (*Coturnix coturnix*), орел (*Aquila*), яструб (*Accipiter*), шуліка, або коршун (*Milvus*), боривітер (*Falco tinnunculus*), сич (*Athene noctua*), сипуха (*Tyto alba*), болотяна сова (*Asio flammeus*), пугач (*Bubo bubo*), лебідь-кликун (*Cygnus cygnus*), лебідь-шипун (*Cygnus olor*), журавель (*Grus*), сіра чапля (*Ardea cinerea*), чапля єгипетська (*Bulbulcus ibis*), лелека білий (*Ciconia ciconia*), пелікани (*Pelecanus*), маргін (*Larus*), одуд (*Uria epeorus*) та ін. З усіх тварин в Святому Письмі описано найбільше конкретних видів саме з класу птахів. Досить детальну інформацію про птахів, представлених у Біблії, можна знайти в статтях В. Ільчука «Птахи в Біблії», які опубліковані в часописі Українського товариства охорони птахів «Птах» (2013 р.).

У Святому Письмі згадуються також ссавці, рептилії, земноводні, риби та багато видів безхребетних тварин (Прасонс, 1993). Серед ссавців у Святому Письмі описана велика рогата худоба: бик і корова, буйвол та інші свійські тварини: вівця, коза, кінь, віслук, собака та ін. Із диких тварин в Біблії згаду-

ються ведмідь, вовк, їжак, заєць, летючі миші, мавпи, лисиці, леопард та ін., з плазунів – змії, ящірки та ін. Серед земноводних у сакральних текстах згадані жаби та тритони. Риби зустрічаються як загальна назва цього класу тварин. Найпопулярніші в Біблії тварини – вівця, баран, лев, бик і ягня [4].

Ознайомлення з тваринами, про які згадується в Біблії, може допомогти нам глибше пізнати біблійну фауну, порівняти її з відомими нам тваринами рідного краю, що дає змогу не тільки розвивати натуралістичне пізнання учнів, але й простежити значення їх в культурі та релігії ізраїльського народу, перших християн, культурі народностей рідного краю.

Святе Письмо і виховання бережливого ставлення до природи

Біблійній традиції притаманне відповідальне ставлення до рослинного і тваринного світу. Щодо шанобливого ставлення до рослин, то, наприклад, дерева вшановувались як свідки знаменних подій: дуб із урочища Мамре, у затінку якого Авраам приймав самого Господа, завжди вважався недоторканим; тривалий час його охороняли мешканці цієї території. На відміну від політеїстичних релігій, рослини в Біблії не виступають захисниками роду або втіленням духу предків. Автори біблійних текстів приділяють увагу рослинам залежно від їх практичного або естетичного значення. Зазвичай пшениця, ячмінь і олива є мірилами добробуту.

Дерева, трави та їхні плоди часто стають символами різних чеснот, а життя культурної рослини – навіть взірцем для наслідування. За часів пророків випасання худоби відступало на другий план, а люди вже були щільно пов'язані з колом аграрних культур, тому такі порівняння були їм близькі. Діяв принцип аналогії: скажімо, етапи духовного виховання повторюють послідовність польових робіт – сівбу, догляд за рослинами, жнива. Тим часом троянда і лілея згадуються завдяки своїй красі; стрункість кипариса і величність кедрів ліванського були метафоричними образами, зразками для поетичних порівнянь. Це свідчить про високу естетичну культуру творців Біблії, котрі цінували красу поряд з іншими реаліями життя. Такі спостереження допомагають нам сьогодні зрозуміти духовну атмосферу середньої і пізньої античності, зокрема доби пророків і раннього християнства.

За Біблійним оповіданням тварини підкорялися першому чоловікові – Адаму. На відміну від інших тварин, людина була вищою формою життя, оскільки Бог створив її «на Свій образ». Однак це не дає людям права поводитись із тваринами всупереч волі Творця. Біблійний текст в повній освітлює ширині і глибину поняття панування над землею (чи то підпорядкування її людині, як сказано в книзі Буття 1, 28) яким Бог наділив людину (Фабчин, 2003), а саме людина могла належно піклуватися про тварин тільки тоді, коли слухалася Бога.

Багато людей, дбаючи про власні інтереси, не думають, як це вплине на тварин. Але ще в старозавітні часи Ізраїлю були дані закони, котрі сприяли добробуту тварин. Наприклад, завдяки закону про суботній день могли відпочити не лише люди, але і їхня худоба (Вихід 23, 12). Хоча в цей священний день не дозволялося працювати, люди мали допомогти тварині, яка потрапила в біду (Луки 14, 5). Згідно з іншим законом, не можна було запрягати бика разом з ослом, щоб тварини часом не поранились (Второзак. 22, 10). Натомість люди не завжди задумуються над тим, як їхні дії впливають на довкілля. Аби господарювати на планеті так, щоб не завдавати шкоди тваринам, людям треба змінити спосіб мислення.

На основі оповідей Біблії можемо навчитись, що до тварин треба ставитися з належною увагою і співчуттям. Отож те, як люди дбають про тварин, має важливе значення. У Божому Слові сказано: «*Піклується праведний життям худоби своєї, а серце безбожних жорстоке*» (Прип. 12, 10). Кожен з нас у своєму житті має відповідально поводитись з іншими творіннями, зокрема з тваринами.

Крім того, шанобливе ставлення до живого в Біблії може стати прикладом для наслідування в наш час – час екологічного забруднення та поступового руйнування біосфери.

Отже, на основі біблійно-природничої тематики може реалізуватись цілеспрямоване виховання бережливого ставлення до довкілля. Таке формування екологічної християнської свідомості на основі текстів Святого Письма може проводитись як під час катехизації, яка відбувається в Церкві, так і під час проповідей священнослужителів, на уроках християнської етики або на спеціальних педагогічних заходах еколого-виховного спрямування.

Наприклад, на базі Закарпатського краєзнавчого музею в Ужгороді в рамках днів музейної просвіти кілька років поспіль проводяться тематичні заходи і лекції з презентаціями *Power Point* для дітей та молоді на такі теми, як «*Рослини Закарпаття, які згадуються в Біблії*», «*Тварини Закарпаття, які згадуються в Біблії*» та «*Птахи Закарпаття, які згадуються в Біблії*».

Важливою допомогою в процесі такого виховання можуть стати біблійні ботанічні сади [16], яких є більше 20 в різних країнах світу і також в Україні, наприклад в селі Маріямпіль, що в Івано-Франківській області [3] та в м. Чернівці [2]. У Німеччині існують навіть школи з екологічним та зоозахисним нахилом. Наприклад, школа, в якій після уроків діти займаються з шкільними кіньми – доглядають за ними і тренуються (Проект «Діти і коні»). Тварина представлена тут як частина Божого Творіння та як істота, яка глибоко відчуває і сприймає. За

допомогою цих занять у дітей розвивається повага до тварин і один до одного [9].

Обнадіює те, що існують створені пішохідні маршрути по вивченню Біблійних рослин, наприклад «*Біблійні рослини Південного берега Криму*» [21]. Слід зауважити, що багато зі згаданих в Біблії як тварин, так і рослин занесено до Червоної книги, а тому потребують охорони.

І насамкінець: слова із псалма: «*Посилаєш ти духа Свого – вони оживають, і Ти відновлюєш обличчя землі*» (Пс. 103, 30) завжди даватимуть людям надію, що природа не буде вщент знищена; ми маємо можливість допомагати їй відновлюватись і оберігати довкілля від руйнування.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Святе Письмо є важливим підґрунтям для формування екологічної свідомості, яка поки що не задіяна в повній мірі. В Біблії є ряд вказівок, які забороняють жорстоке поводження з тваринами.

Деякі рослини і тварини, згадані в Святому Письмі, перебувають під охороною, оскільки їх популяції нечисленні і перебувають під загрозою зникнення. Описані також корисні лікарські рослини, плодові рослини, промислові цінні деревні породи, яких у наш час залишилося дуже мало (наприклад кедр ліванський), і тому вони є раритетними та потребують бережливого ставлення заради збереження їх у навколишньому середовищі не тільки для нас, але і для нащадків.

На основі опису краси природи в біблійних текстах є можливість сформувати в людини естетичні чуття щодо живої природи, сприяти підвищенню екологічної свідомості. Деякі відомості зі Святого Письма (наприклад про великий смітник недалеко від міста Єрусалима, який називали «геєнною») вказують читачеві на те, до чого може призвести негативна людська діяльність. Отже, біблійні тексти є поки що мало використаними, але перспективним засобом формування екологічної свідомості християн та взагалі тих, хто вважає цю книгу джерелом розвитку духовності.

Список літератури:

1. Адрага М. Н., Альмук-Шевчук О. К. Библиейские растения / М. Н. Адрага, О. К. Альмук-Шевчук // Колосок. Научно-популярный природоведческий журнал для детей. – № 1(55). – 2013. – С. 20-27.
2. Біблійний сад в Чернівцях. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vsemisto.info/ukraineandworld/2768-biblijnyj-sad-chernivciach>
3. Біблійний сад у місті Марії. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ridneselo.com/node/3324>
4. Біблійні факти. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.credo-ua.org/2011/06/46046>
5. Бруд В. Краткое описание свойств эфирных масел и рекомендации по их применению / В. Бруд, И. Конопацкая. – Симферополь. – 24 с.
6. Горяйнова М. В. Библиейские растения Самарской области (Россия), 6 класс. [Електронний ресурс] / М. В. Горяйнова // Фестиваль педагогічних ідей «Відкритий урок». – Режим доступу до ресурсу: <http://festival.1september.ru/articles/563129/>
7. Ільчук В. Птахи в Біблії / В. Ільчук // Птах: часопис Українського товариства охорони птахів. – 2013. – № 2/№ 3. – С. 16-19.
8. Ільчук В. Птахи в Біблії / В. Ільчук // Птах: часопис Українського товариства охорони птахів. – 2013. – № 4. – С. 13-15.
9. Кажарская О. Экоэтическое воспитание детей в Германии [Електронний ресурс] / О. Кажарская // Гуманитарный экологический журнал. – № 2. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ecoethics.ru/old/m2.06/>
10. Комендар В. Барвінок для майбутнього. – Ужгород: Мистецька лінія, 1999. – 336 с.
11. Кюрегян А. Традиционное преподнесение темы животных в российском образовании и воспитании [Електронний ресурс]. / А. Кюрегян // Гуманитарный экологический журнал. – № 2. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ecoethics.ru/old/m2.06/>
12. Прасонс К. Животные: звери и птицы, упоминаемые в Библии. – Санкт-Петербург: «Библия для всех», 1993. – 23 с.
13. Програма «Біблійний словник В. П. Вихлянцева» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sb-z.com/load/skachat_programmy/khristianskij_soft/programma_biblejskij_slovar_vikhljanceva_dlja_raboty_s_biblejskimi_ponjatijami_i_terminami/41-1-0-110
14. Мацо М. Рослини Біблії / М. Мацо // Благовісник. – № 4(212). – Квітень, 2010. – С. 12.
15. Смик Г. Рослини з Біблії / Г. Смик // Будьмо здорові. – 1999. – № 2. – С. 15.
16. Руденко С., Івасюк О., Костишин С., Щербань М. Рослини Святого Письма та перспективи створення біблійного саду. – Чернівці: Букрек, 2010. – 420 с.
17. Червона книга України: Рослинний світ / За ред. члена-коресп. Національної АН України Я. П. Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.

18. 18. Фодор С. С., Терлецький В. К., Гладун Я. Д. Екзоти Карпат. – Ужгород: Карпати, 1982. – 120 с.
19. Шафран (в Израиле) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://holylandessences.com>
20. Fabcin Lubomir. Biblia nas pozuva ku ochrane Zivota // Krestanstvo a vztah cloveka k stvorenstvu: Sbornik prednášok z rovnomennej konferencie konanej v Prešove dňa 17, oktobra 2003. – S. 17-19.
21. Річний звіт про роботу Синодального відділу УПЦ у справах сім'ї. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://orthodox.org.ua//article/richnii-zvit-pro-robotu-sinodalnogo-viddilu-upts-u-spravakh-sim'i-1>
22. International Religious Freedom Report for 2011 [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2011religiousfreedom/index.htm?dld=192787#wrapper>

Биланич М.М.

Закарпатський краєведческий музей

Бокотей А.Н.

Зоологический музей Ужгородского национального университета,

Институт эколого-религиозных исследований

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ БИБЛЕЙСКО-ПРИРОДОВЕДЧЕСКОЙ ТЕМАТИКИ В ЭКОЛОГИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ

Аннотация

Важной частью христианской этики должно быть ответственное отношение человека к творению – природы. Поскольку Священное Писание является базисным источником христианства, то в первую очередь христианское ответственное отношение к Природе должно быть основано на текстах Библии. Обоснована важность использования естественной тематики, которая встречается в текстах Священного Писания, для бережного отношения человека к природе.

Ключевые слова: христианская этика, ответственность за творение, библейская ботаника, библейская зоология, экология, сохранение окружающей среды.

Bilanich M.M.

Transcarpathian Museum of Local Lore

Bokotei A.N.

Zoological Museum of Uzhhorod National University,

Institute of Ecological and Religious Studies

USING BIBLICAL AND NATURAL THEMES IN ENVIRONMENTAL EDUCATION

Summary

An important part of Christian ethics must be a responsible attitude to human creation – nature. As the Holy Scripture is the basic source of Christianity, the first Christian responsible attitude to nature should be based on the texts of the Bible. Substantiated the importance of using natural subjects, found in texts of Holy Scripture, for the education of careful human's attitude to nature.

Keywords: Christian ethics, responsibility for creation, biblical botany, biblical zoology, environmental protection.